

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор Національного університету
цивільного захисту України
професор

Володимир САДКОВИЙ
«05» листопада 2021 р.

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне
значення результатів дисертації
СОФІЄВОЇ Ханім Раміз кизи

на тему: «Психологічні критерії оцінки професійної придатності рятувальників
Служби Порятунку Особливого Ризику МНС Азербайджанської Республіки»

Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного університету
цивільного захисту України (протокол № 2 від 24 жовтня 2018 року).

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор ТІМЧЕНКО
Олександр Володимирович.

Рецензенти:

доктор біологічних наук, професор, начальник кафедри психології
діяльності в особливих умовах соціально-психологічного факультету
ПЕРЕЛИГІНА Ліна Анатоліївна;

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник навчально-наукової лабораторії
екстремальної та кризової психології науково-дослідного центру
ЛЕБЕДЕВА Світлана Юріївна.

1. Дисертація за змістом відповідає галузі знань 05 – соціальні та
поведінкові науки і спеціальності 053 – психологія.

2. Актуальність вирішеного наукового завдання зумовлена
особливостями соціальних, екологічних та демографічних процесів, що мали
місце останніми роками в Азербайджані. Профілактика та ліквідація кризових
явищ стали найважливішою умовою забезпечення безпеки населення та
територій дружньої нам країни та зумовили формування у структурах
державного управління та відповідних галузях науки концепції надзвичайної
ситуації (НС), що призвело до появи цілої індустрії порятунку, зробивши
професію рятувальника однією з найнеобхідніших у суспільстві. Як наслідок, в
Азербайджанській Республіці створено мережу аварійно-рятувальних
формувань Міністерства з надзвичайних ситуацій (МНС), посилено аварійно-
рятувальні служби інших міністерств та відомств країни.

Діяльність українських та азербайджанських рятувальників завжди утруднена впливом численних психологічних факторів, пов'язаних із загрозою життю та здоров'ю, напругою, обумовленою необхідністю порятунку постраждалих та агресивним впливом стрес-факторів підвищеної інтенсивності. І хоча, значну частину цих впливів мінімізує спеціальна підготовка професійних контингентів, які беруть участь у ліквідації наслідків НС, тим не менш, будь-який, навіть найкваліфікованіший, рятувальник відчуває при роботі в осередках НС виражену фізичну, і ще більш значущу - емоційну напругу.

Більше того, чим складніші завдання доводиться вирішувати аварійно-рятувальному підрозділу, тим більша психічна напруга спостерігатиметься у рятувальників, і тим вищі вимоги будуть пред'являтися до психологічних якостей працівника МНС. Рівень розвитку цих якостей визначає значною мірою, а, часто, і вирішальним чином, здатність рятувальника до оволодіння відповідними навичками, їхню навченість і, загалом, - їхню професійну працездатність.

Далеко не кожна людина повною мірою має такі якості. Недостатня їхня виразність, не будучи іноді помітною у повсякденному житті, в екстремальних ситуаціях (які є звичайною умовою професійної діяльності рятувальника) може проявитися несподівано, суттєво знизити ефективність праці, бути причиною тяжких за своїми наслідками помилок та зривів. Їх дефіцит може бути також причиною загострення та розвитку деяких психічних та психосоматичних розладів. Тому оцінка цих якостей на перших етапах залучення до професії та подальший їх облік під час професійної підготовки рятувальника та організації його роботи є необхідними умовами успішної професійної діяльності.

Нажаль, незважаючи на комплекс правових, медичних та кадрових заходів із відбору кандидатів на службу, і до сьогодні в підрозділи Служби Порятунку Особливого Ризику (СПОР) МНС Азербайджану часто призначаються особи, які у подальшому не відповідають очікуванням та вимогам суспільства до рятувальника. Саме тому назріла необхідність змінення формату організації та проведення професійного відбору, включення до нього комплексу психологічних заходів, метою яких і повинен стати якісний і достовірний прогноз придатності кандидата на службу в підрозділи СПОР МНС Азербайджанської Республіки.

Оцінка професійної придатності кандидата на службу, що проводитиметься в межах професійно-психологічного відбору, матиме велике значення не тільки для психологічного, але й і для медичного забезпечення діяльності рятувальників, проведення з ними реабілітаційно-відновлювальних заходів, удосконалення спеціальної професійно-психологічної підготовки тощо.

3. Зв'язок роботи з планом наукової та науково-технічної діяльності Національного університету цивільного захисту України із зазначенням науково-дослідних робіт, які стали базовими для підготовки і подання дисертації.

Дисертацію виконано відповідно до плану наукової та науково-технічної діяльності Національного університету цивільного захисту України, внесок здобувачки у виконання науково-дослідної роботи «Психологія професійного здоров'я працівників сектору безпеки та оборони України» (РК 0120U000003):

- здійснила психологічний аналіз наукових уявлень про природу успішності та ефективності професійної діяльності фахівця сектору безпеки та оборони України та обґрунтувала їх вплив на підтримку та відновлення психічного здоров'я рятувальників після виконання ними складних завдань за призначенням;

- узагальнила досвід проведення українською психологічною спільнотою довгострокового прогнозу професійної придатності працівників сектору безпеки та оборони України та обґрунтувала важливість включення в систему професійного відбору рятувальників психологічної складової.

4. Нові науково-обґрунтовані теоретичні та/або експериментальні результати проведених здобувачем досліджень, що мають істотне значення для галузі знань та підтверджені документами, які засвідчують проведення таких досліджень.

Вперше обґрунтована важливість включення в систему професійного відбору працівників МНС Азербайджану психологічної складової.

Вперше здійснено психологічний аналіз професії рятувальника-охоронця; рятувальника; рятувальника-кінолога; рятувальника-водолаза; рятувальника-десантника; рятувальника-сапера та рятувальника-хіміка.

Вперше визначено основні компоненти прогностичної моделі професійної придатності рятувальників СПОР МНС Азербайджану.

Удосконалено, обґрунтовано та запропоновано батарею методів та психодіагностичних методик для проведення психологічного прогнозу професійної придатності кандидата на службу в підрозділи СПОР МНС Азербайджану; проведено валідацію запропонованого психодіагностичного інструментарію з урахуванням мовного питання та культуральних особливостей громадян Азербайджанської Республіки.

Результати дослідження використано при підготовці низки проектів нормативно-правових документів МНС Азербайджанської Республіки, зокрема:

- ✓ Наказу МНС Азербайджанської Республіки «Положення про психологічну службу МНС Азербайджанської Республіки»;
- ✓ Наказу МНС Азербайджанської Республіки «Концепція розвитку психологічної служби МНС Азербайджанської Республіки на 2022 – 2026 рр.»
- ✓ Наказу МНС Азербайджанської Республіки «Про організацію та проведення професійно-психологічного відбору рятувальників Служби Порятунку Особливого Ризику МНС Азербайджанської Республіки»;
- ✓ Керівництва з оцінки професійної придатності фахівців, атестованих на статус рятувальника міжнародного класу;
- ✓ Рекомендацій щодо вдосконалення професійно-психологічного відбору курсантів Академії МНС Азербайджанської Республіки (акт впровадження від 05.09.2021 р.).

5. Ступінь достовірності та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Положення дисертації доведено з належною доказовістю і послідовністю із застосуванням статистичних методів дослідження (коефіцієнт кореляції Пірсона, методика оцінки компетентності експертів). Отримані результати оброблено за допомогою стандартизованого пакету програм IBM® SPSS® Statistics 23.0, офісного пакету програм Microsoft Office 2016.

Загалом наведена наукова праця є самостійним, логічним за структурою і завершеним науковим дослідженням.

6. Практична значущість дисертації. Розроблені в межах дослідження методичні рекомендації та практичні технології дають змогу удосконалити професійний відбір кандидатів на службу та підбір при кадровому переміщенні рятувальників, суттєво підвищити ефективність і надійність довгострокового прогнозу професійної придатності та подальшої успішності (ефективності) професійної діяльності працівників Служби Порятунку Особливого Ризику МНС Азербайджанської Республіки. Зокрема, застосування під час професійно-психологічного відбору запропонованого авторкою алгоритму здійснення довгострокового психологічного прогнозу професійної придатності рятувальників СПОР МНС Азербайджану, сприятиме визначенню прогностичного висновку про придатність-непридатність кандидата на службу та перспектив його подальшої професійної діяльності.

7. Повнота опублікування результатів дисертації та особистий внесок здобувача до всіх наукових публікацій.

Розділ у колективній монографії:

1. Софієва Х. Мотивація вибору професії і локус контролю особистості як предикти професійної придатності кандидата на службу в МНС Азербайджану //Теорія і практика формування особистості як суб'єкта самотворення та самозбереження: монографія. Хмельницький. ФОП Цюпак А.А., 2021.С. 442 – 457.

*Статті у наукових фахових виданнях України
з психологічних наук:*

1. Софієва Х. Прогноз професійної придатності рятувальників Служби Порятунку Особливого Ризику МНС Азербайджанської Республіки /Вісник Національного університету оборони України № 4 (62), 2021. С. 134-145.

*Статті у наукових фахових виданнях Азербайджанської Республіки
з психологічних наук:*

1. Sofiyeva Xanım R. Azərbaycan Respublikasının Fövqəladə Hallar Nazirliyinin Xüsusi Riskli Xilasetmə Xidmətinin xilasedicilərinin peşəkar yararlılığının

proqnozlaşdırılmasında peşəkar vacib keyfiyyətlərin öyrənilməsi /*Psixologiya jurnalı* 2019 № 4. С. 12-25 / Режим доступу : http://psixologiyajurnali.az/content_files/psixologiya_2019-4_mehi_psixologiya_2007_2.pdf

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав за напрямом, з якого підготовлено дисертацію:

1. Sofiyeva H. Azerbaycanda savaş sonrası şehitleri arama çalışmaları sürecinde kurtarma ekiplerinin psikolojik sağlık ve ahlaki sorumluluklarının değerlendirilmesi / *Ulakbilge-Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt 9, Sayı 63 (2021), С. 1119-1128 / Режим доступу : <https://www.ulakbilge.com/arsiv.php#dergi>

2. Sofiyeva Kh. Psychological features of the professional activity of rescuers of the special risk rescue service of the Ministry of emergencies of the Republic of Azerbaijan / *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)* № 7 (43), 2021. С. 78-86 / Режим доступу : <http://www.kelmczasopisma.com>

Sofieva H. Psychologická analýza pracovních úkolů velitelů jednotek záchranné služby Zvláštních Rizik Ministerstva Pro Mimořádné Situace Ázerbájdžánské Republiky / *Scienses of Europe* Vol2 № 62 (2021). С. 55-60 / Режим доступу : <https://www.europe-science.com/wp-content/uploads/2021/01/VOL-2-No-62-2021.pdf>

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Софиева Х. Психологический анализ основных профессиональных задач специалистов Службы Спасения Особого Риска МЧС Азербайджанской Республики / *Международная научно-практическая конференция адъюнктов, магистров, курсантов и студентов «Исторические аспекты, актуальные проблемы и перспективы развития гражданской обороны»* 15 марта 2019. Кокшетау, РГУ «КТИ КЧС МВД Республики Казахстан». 2019. С. 223-227.

2. Софієва Х. Деякі підходи щодо побудови структурної моделі професійно-важливих якостей працівників Служби Порятунку Особливого Ризику МНС Азербайджанської Республіки / *Всеукраїнська науково-практична конференція «Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України»* 25 березня 2019. Харків, ХНУВС, 2019. С.273-276.

3. Софиева Х. О сотрудничестве украинских и азербайджанских психологов в разработке стандартов психологических показателей специалистов Службы Спасения Особого Риска МЧС Азербайджанской Республики / *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції молодих учених «Проблеми та перспективи забезпечення цивільного захисту»*. Харків, НУЦЗУ, 2019. С. 4-5.

4. Софієва Х. Про результати адаптації психологічних методик, проведених психологами МНС і Центром освітніх технологій інституту освіти Азербайджанської Республіки / *Матеріали міжнародної науково-практичної*

конференції молодих учених «Проблеми та перспективи забезпечення цивільного захисту». Харків, НУЦЗУ, 2021. С. 4.

5. Софієва Х. Виникнення та поширення чуток в умовах надзвичайної ситуації як комунікативна проблема /Матеріали міжнародної науково-практичної онлайн-конференції «Мова в професійному вимірі: комунікативно-культурний аспект». Харків, НУЦЗУ, 2021. С. 24-26.

8. Особистий внесок здобувача в науку полягає в тому, що:

вперше:

– в системі психологічного забезпечення діяльності МНС Азербайджанської Республіки визначено психологічний компонент професійної придатності, провідна роль в якому належить професійній мотивації, природним задаткам та професійним здібностям, необхідним для успішного формування динамічного поєднання різних властивостей особистості, що й забезпечують високий рівень ефективності навчання та подальшої професійної діяльності рятувальника Служби Порятунку Особливого Ризику;

– розроблено прогностичну модель успішного (ефективного) рятувальника СПОР МНС Азербайджана, основу якої складають наступні особистісні, емоційно-вольові, мотиваційні, комунікативні, а також когнітивні якості: вибірковість у спілкуванні, інтроверсія, гуманність, емпатія, цілеспрямованість, самовпевненість, загострене почуття обов'язку, старанність, суспільні мотиви, гнучкість та оперативність мислення, раціональна схильність до розумного та виправданого професійного ризику, емоційна стабільність, рухливість.

удосконалено:

– понятійний апарат щодо довгострокового прогнозу професійної придатності працівників екстремальних видів діяльності;

– використання психодіагностичного інструментарію з урахуванням мовного питання та культуральних особливостей громадян Азербайджанської Республіки;

– процедуру організації та проведення професійного відбору кандидатів на службу в МНС Азербайджанської Республіки;

дістали подальшого розвитку:

– методичні та практичні засади психологічного забезпечення службової діяльності МНС Азербайджанської Республіки;

– теоретичні основи та прикладні методи професійно-психологічного відбору працівників екстремальних видів діяльності;

9. Відповідність вимогам до оформлення дисертації та доброчесності. Оцінка цілісності змісту та стилю написання.

Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (167 найменувань), 2 додатків на 9 сторінках.

Загальний обсяг дисертації складає 214 сторінок, із них основного тексту - 153 сторінки, 37 таблиць, 14 рисунків та містить результати власних досліджень.

Рівень оригінальності тексту становить 89%. Усі використані у праці запозичення є правомірними, а саме: цитати наукових творів, що використовуються, мають обов'язкове посилання на його автора і джерело цитування.

У роботі здобувачем чітко та змістовно визначено мету та основні завдання, об'єкт та предмет дослідження, використано праці вітчизняних і закордонних науковців, які досліджували проблему прогнозування професійної придатності фахівців ризиконебезпечних професій. Матеріали дисертації викладені науковим стилем, доступною мовою, послідовно, стисло та грамотно.

У цілому дисертаційна робота Ханім СОФІЄВОЇ «Психологічні критерії оцінки професійної придатності рятувальників Служби Порятунку Особливого Ризику МНС Азербайджанської Республіки» представляє закінчене науково-експериментальне дослідження, яке виконано на високому науковому рівні, повністю відповідає вимогам «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167 та Постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 27 липня 2016 р. № 567 і від 6 березня 2019 р. № 167» від 9 червня 2021 р. № 608.

10. Дисертація не містить таємної інформації та інформації з обмеженим доступом.

Заступник начальника кафедри психології діяльності
в особливих умовах соціально-психологічного факультету
Національного університету цивільного захисту України
кандидат психологічних наук, доцент
«03» листопада 2021 року

 Едуард МИХЛЮК

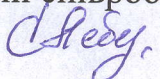
Рецензенти:

Начальник кафедри психології діяльності в особливих умовах
соціально-психологічного факультету
Національного університету цивільного захисту України
доктор біологічних наук, професор
«03» листопада 2021 року

 Ліна ПЕРЕЛИГІНА

Провідний науковий співробітник навчально-наукової лабораторії
екстремальної та кризової психології науково-дослідного центру
Національного університету цивільного захисту України
кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник

«03» листопада 2021 року

 Світлана ЛЕБЄДСВА